

ISSN: 2181-0796

DOI: 10.26739/2181-0796

www.tadqiqot.uz

**TIL, TA'LIM, TARJIMA
XALQARO JURNALI**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF
LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION**

Alisher Navoi

**VOLUME 2
ISSUE 4**

2021

TIL, TA'LIM, TARJIMA

2-SON, 4-JILD

ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД

НОМЕР-2, ВЫПУСК-4

LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION

VOLUME-2, ISSUE-4

TOSHKENT-2021

TIL, TA'LIM, TARJIMA XALQARO JURNALI

№4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0796-2021-4>

Bosh muharrir:

Mirzayev Ibodulla
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Bosh muharrir o'rinbosari:

Ismoilov Salohiddin
f.f.n., professor (O'zbekiston)

TAHRIR HAY'ATI:

Mahmudov Nizomiddin
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Boqiyeva Gulandom
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Jalolov Jamol
p.f.n., professor (O'zbekiston)

Dadaboyev Hamidulla
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Ingeborg Baldauf
f.f.d., professor (Germaniya)

Yo'ldoshev Qozoqboy
p.f.d., professor (O'zbekiston)

Rasulov Ravshanxo'ja
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Mamatov Abdi
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Safarov Shahriyor
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Shahobiddinova Shohida
f.f.d., professor (O'zbekiston)

To'xtasinov Ilhom
p.f.d. (O'zbekiston)

Qulmamatov Do'smamat
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Jumaboyeva Jamila
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Mirzohidova Muyassar
f.f.d., professor (Qirg'iziston)

Uluqov Nosirjon
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Eltazarov Jo'liboy
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Umurqulov Bekpo'lat
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Bakirov Poyon
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Pardayev Azamat
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Kiselev Dmitriy
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Xurshid Xayrullayev
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Mirzayev Rahmatulla
yu.f.n., dotsent (O'zbekiston)

Suvanova Jumagul
f.f.n. (O'zbekiston)

Isakova Nodira
f.f.n. (O'zbekiston)

Qodirova Barno
kotib, PhD (O'zbekiston)

Xasanov Axmad
mas'ul kotib, (O'zbekiston)

ILMIY MASLAHAT KEMGASHI:

Turniyozov Ne'mat
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Irisqulov Muhammadavaz
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Berdaliyev Abduvali
f.f.d., professor (Tojikiston)

Sayfullayeva Ra'no
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Mustafa Ug'urlu
f.f.d., professor (Turkiya)

Djusupov Maxanbat
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Jabborov Xo'jamurod
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Bozorov Odil
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Abdiyev Murodqosim
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Raximov G'anisher
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Rasulova Mahfuza
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Yaqubov Jamoliddin
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Baqoyeva Muhabbat
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Karimov Suyun
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Rizayev Bahodir
f.f.d., professor (O'zbekiston)

Sahifalovchi: Shakhram Fayziev

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр. 1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz Тел: (+998-94) 404-0000

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД

№4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0796-2021-4>

Главный редактор:

Мирзаев Ибадулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Исмаилов Салахиддин
к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Махмудов Низамиддин д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Элтазаров Жулибай д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бакиева Гуландом д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Умуркулов Бекпулат д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Жалалов Жамол д.п.н., профессор (Узбекистан)	Бакиров Поён д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дадабаев Хамидулла д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Пардаев Азамат д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ингеборг Бальдауф д.ф.н., профессор (Германия)	Киселев Дмитрий д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Йулдашев Казакбай д.п.н., профессор (Узбекистан)	Хуршид Хайруллаев д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Расулов Равшанхужа д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Мирзаев Рахматулла д.ю.н., доцент (Узбекистан)
Маматов Абди д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Суванова Жумагул к.ф.н. (Узбекистан)
Сафаров Шахриёр д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Исакова Нодира д.ф.н. (Узбекистан)
Шахабиддинова Шахида д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Калирова Барно секретарь, PhD (Узбекистан)
Тухтасинов Илхам д.п.н., профессор (Узбекистан)	Хасанов Ахмад отв. секретарь (Узбекистан)
Кулмаматов Дусмамат д.ф.н., профессор (Узбекистан)	
Жумабаева Жамила д.ф.н., профессор (Узбекистан)	
Мирзахидова Муяссар д.ф.н., профессор (Киргизия)	
Улуков Насиржан д.ф.н., профессор (Узбекистан)	

НАУЧНЫЙ СОВЕТ:

Турниязов Неймат д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Якубов Жамалиддин д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ирискулов Мухаммадаваз д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Бакоева Мухаббат д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бердалиев Абдували д.ф.н., профессор (Таджикистан)	Каримов Суюн д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Сайфуллаева Раъно д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Ризаев Бахадир д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мустафа Угурлу д.ф.н., профессор (Турция)	Мунинов Сиддик д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Джусупов Маханбат д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Маматов Абдугафур д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Жаббаров Хужамурад д.ф.н., доцент (Узбекистан)	Сувонова Нигора к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Базаров Адил д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Мукхаметкалиева Гульнар к.ф.н. (Казахстан)
Абдиев Мураткасим д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Сайдов Саъно к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Рахимов Ганишер д.ф.н., профессор (Узбекистан)	
Расулова Махфуза д.ф.н., профессор (Узбекистан)	

Вёрстка: Шахрам Файзиев

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр. 1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz Тел: (+998-94) 404-0000

INTERNATIONAL JOURNAL OF LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION

№4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0796-2021-4>

Chief Editor:

Mirzaev Ibodulla
Doc. of philol. scien.,
prof. (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor:

Ismailov Salokhiddin
Cand. of phil. sciences, assistant
professor (Uzbekistan)

EDITORIAL BOARD:

Makhmudov Nizamidin
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Bakieva Gulandom
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Jalolov Jamol
Doc. of ped. scien., prof. (Uzbekistan)

Dadaboev Khamidulla
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Ingeborg Baldauf
Doc. of phil. scien., prof. (Germany)

Yuldashev Kazakhbay
Doc. of ped. scien., prof. (Uzbekistan)

Rasulov Ravshankhuja
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Mamatov Abdi
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Safarov Shakhriyor
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Shakhobiddinova Shokhida
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Tukhtasinov Ilhom
Doc. of ped. scien. (Uzbekistan)

Kulmamatov Dusmamat
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Jumabaeva Jamila
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Mirzokhidova Muyassar
Doc. of phil. scien., prof. (Kirghizistan)

Ulukov Nosirjon
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Eltazarov Juliboy
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Umurkulov Bekpulat
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Bakirov Poyon
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Pardaev Azamat
Doc. of phil. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)

Kiselev Dmitriy
Doc. of phil. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)

Khurshid Khayrullaev
Doc. of phil. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Rahmatulla
Doc. of jurispr. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)

Suvanova Jumagul
Cand. of phil. sciences (Uzbekistan)

Isakova Nodira
Doc. of phil. scien. (Uzbekistan)

Kadirova Barno
Secretary, PhD (Uzbekistan)

Hasanov Ahmad
senior secretary (Uzbekistan)

SCIENTIFIC ADVISORY COUNCIL:

Turniyazov Nemat
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Iriskulov Mukhammadavaz
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Berdaliev Abduvali
Doc. of phil. scien., prof. (Tajikistan)

Sayfullaeva Rano
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Mustafa Ugurlu
Doc. of phil. scien., prof. (Turkey)

Djusupov Makhanbat
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Jabborov Khojamurod
Doc. of phil. scien., assoc. prof. (Uzbekistan)

Bozorov Odil
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Abdiev Murodkosim
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Rakhimov Ganisher
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Rasulova Makhfuza
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Yakubov Jamoliddin
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Bakaeva Mukhabbat
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Karimov Suyun
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Rizaev Bakhodir
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Muminov Siddik
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Mamatov Abdugafur
Doc. of phil. scien., prof. (Uzbekistan)

Suvonova Nigora
Cand. of phil. sciences, assoc. prof. (Uzbekistan)

Mukhametkaliyeva Gulnar
Cand. of phil. sciences (Kazakhstan)

Saidov Sano
Cand. of phil. sciences, assoc. prof. (Uzbekistan)

Pagemaker: Shakhram Fayziev

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр. 1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>;

Email: info@tadqiqot.uz Тел: (+998-94) 404-0000

TILSHUNOSLIK

Хайруллаев Хуршидjon Зайниевич CATX TYШYHЧACИ BA YHИHГ ЛИНГВИСТИК ТАБИАТИ.....	7
Ахмедов Рафаэль Шарифович ILMIY FANTASTIK ADABIYOTIGA OID MATNLARNING TARJIMASI: LINGVISTIK VA PEDAGOGIK ASPEKTLARI.....	20
Berdimuratova Lazzat QIZILQUM HUDUDIDAGI UMUMTURKIY TOPONIMLARNI RIVOJLANTIRISHNING LINGVISTIK VA EXTRALINGVISTIK OMILLARI.....	31
Shadiyeva Dilrabo Qurbonovna RUS TILINING TURLI TILI STANDARTLARINI BUZILISHI OAVDA FOYDALANISH NORMALARI HAQIDA.....	42
Mavlonov Ahmadjon Hoshimovich "SADDI ISKANDARIY" DOSTONIDA QO'LLANILGAN HARBIY TERMINLAR TAHLILI.....	52

TA'LIMSHUNOSLIK

Jabborov Xo'jamurod Jabborovich, Saydullayeva Ra'no Ibadovna, Chariyeva Sarvinoz Tuyg'unovna PROFESSOR TO'RA NAFASOV - O'ZBEK TOPONIMIKASINING YIRIK TADQIQOTCHISI.....	61
Жалолов Жамол ТИЛ ЎЗ СОҲИБИ МАДАНИЯТИНИНГ КЎЗГУСИДИР.....	71
Қодиров Умут Рўзбойович ТИЛЛАР ТАЪЛИМИНИНГ ЛИНГВИСТИК АСОСЛАРИ.....	81

TARJIMASHUNOSLIK

Муминов Сидиқjon, Эхсанова Муқаддамjon БАДИЙ МАТНДА ИНГЛИЗЧА ОЛИНМАЛАРНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....	90
Сувонова Нигорабону "ОҚ РАНГ"НИНГ ЛИНГВИСТИК, ПСИХОЛОГИК ВА ТЕОЛОГИК ТАЛҚИНИ (француз ва ўзбек тиллари мисолида).....	98
Маҳмудов Алишер Йўлдошев Г.Э.ЛЕССИНГ ДРАМАЛАРИ ТАРЖИМАСИДА АСЛИЯТ ВА ВОСИТАЧИ ТИЛНИНГ ЎРНИ.....	111
Булекбаева Шолпан ДАВЛАТ ТИЛИНИ ЎРГАНИШДА ҚИЁСИЙ ЛЕКСИКОЛОГИЯНИНГ БАЪЗИ МАСАЛАЛАРИ.....	120
Қодирова Наргизахон Мухтаровна НЕМИС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА КОМПЛИМЕНТ КОНЦЕПТИНИНГ ИЗОМОРФ ВА АЛЛОМОРФ ЖИХАТЛАРИ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ.....	130
Мамасолиев Рустамjon Адхамjonович НЕМИС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА "МУАЛЛИМ" КОНЦЕПТИНИНГ КОММУНИКАТИВ ВА ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....	139

TIL, TA'LIM, TARJIMA ЯЗЫК, ОБРАЗОВАНИЕ, ПЕРЕВОД LANGUAGE, EDUCATION, TRANSLATION

Жамол Жалолов

профессор, педагогика фанлари номзоди
Тошкент давлат педагогика университети
Тошкент, Ўзбекистон
noza0589@gmail.com

ТИЛ ЎЗ СОҲИБИ МАДАНИЯТИНИНГ КЎЗГУСИДИР

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5837193>

АННОТАЦИЯ

Мақола тилшунослик, тил таълимшунослиги (лингводидактика), лингвомаданиятшунослик, когнитив лингвистика каби фанларнинг халқаро миқёсдаги мақомларидан келиб чиқиб ҳар қандай тилни ўргатганда/ўрганганда пайдо бўладиган муаммоли саволларга оддий бир жавоб тарзида ёзилди. Шу билан бирга илмий тадқиқотларда қабул қилинган ҳаволалардан фойдаланиш, турли манбаларни танқидий таҳлил қилиш ва тил билан маданият(адабиёт/санъат)ни мувозий тарзда ўзлаштириб бориш эҳтиёжи мавжудлигига оид илмий назарий ғоя илгари сурилади. Бинобарин, тилларнинг амалий ва назарий курслари бўйича ўтказиладиган машғулотларни тил ва маданият номи билан, масалан, инглиз тили ва маданияти, француз тили ва маданияти каби сўз бирикмалари билан аташ тавсия этилади. Бу илмий тезис ўрта ва олий таълим муассасалари ўқув режаларидан ўрин олган она тили, иккинчи тил ва чет тил мақомидаги ўқув тарбиявий предметларнинг барчасига тегишлидир.

Калит сўзлар: Тил/нутқ ва маданият, лисоний/маданий шахс, мулоқотдош/маданиятдош, метакоммуникант, метакогнизант, билингвизм.

Джамол Д. Джалалов

кандидат педагогических наук, профессор
ТГПУ

Ташкент, Узбекистан
noza0589@gmail.com

ЯЗЫК ОТРАЖАЕТЬ РОДНУЮ КУЛЬТУРУ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются проблемные вопросы, возникающие при преподавании/изучении любого языка в свете международного статуса таких дисциплин, как лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология, когнитивная лингвистика итд. Также выдвигается научно-теоретическая идея о

необходимости параллельного обучения языку и культуре (литературе/искусству), использовать ссылки из научных исследований, критически анализировать различные источники. Поэтому рекомендуется назвать практические и теоретические курсы язык и культура например, английский язык и культура, французский язык и культура. Данные научные тезисы касаются все учебно-воспитательные предметы предусмотрены в планах средних и высших образовательных учреждениях.

Ключевые слова: Язык/речь и культура, лингвокультурная личность, коммуникант/соноситель культуры, метакоммуникант, метаконгизант, двуязычие.

Jamol J. Jalolov

The candidate of pedagogical sciences, professor
Tashkent state pedagogical university
Tashkent, Uzbekiston
noza0589@gmail.com

THE LANGUAGE REFLECTS NATIVE SPEAKERS' CULTURE

ABSTRACT

The article is dedicated to the investigation of the problematic issues on teaching/learning any language, based on the international status of such disciplines as linguistics, linguodidactics, linguoculturology, cognitive linguistics etc. In addition, the scientific and theoretical idea is to put forward about the necessity of using references from scientific research, critically analyzing different sources and teaching/learning the language and culture (literature/art) simultaneously. Therefore, it is recommended to name the practical and theoretical language courses language and culture, for example, with collocations such as English language and culture, French and culture. This scientific thesis should be applied to all teaching subjects such as mother tongue, second and foreign languages, which are included in the curricula of secondary and higher educational institutions.

Keywords: Language/speech and culture, individ of the language and culture, communicant/co-cultured person, metacommunicant, metacognizant, bilingualism.

Мамлакатимиз таълим тизимида турфа фанларни ўқитиш, пухта билим бериш, кўникма ва малакаларни ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Дунёнинг аксарият минтақаларида она тили ва чет тил ўқитишга, бошқа фанлар янглиғ алоҳида эътибор берилди. Ўзбекистонда ҳам чет тил фани барча таълим муассасалари ўқув режасига киритилган. Бинобарин, у ёки бу Фарб ёки Шарқ тилини ўрганиш ўқувчи/талабалар учун мажбурий ҳисобланади (ихтиёрий эмас, демокчимиз). Содда қилиб айтганда, мақоланинг назарий мўлжали тил ва маданиятни бирга ўқитишдир.

Ўқув-тарбия масканларида чет тилларни ўқитиш асосан тўртта - амалий, таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларга бўйсундирилган. (Чет тил ихтисослик бўлган олий таълим муассасаларида буларга касбий (профессионал)мақсад ҳам қўшимча қилинади). Инглиззабон мамлакатлар тажрибасида тарбиявий мақсад термини ўрнида cultural aim/goal (маданий мақсад) истифода қилинади. Буни алоҳида таъкидлашимиздан муддао, тилни маданият билан яхлит ижтимоий ҳодиса сифатида ўргатиш/ўрганишнинг улкан аҳамият касб этишини таъкидламоқчимиз.

Маданият термини Фарб зеҳниятида айрича маъно англатади, яъни инсоният

жамияти аъзоларининг ақлий ва жисмоний меҳнатлари маҳсули тарзида талқин этилади. Демокчимизки, миллий маданият тил соҳибларининг ижтимоий, маънавий, иқтисодий ва бошқа соҳалардаги узоқ муддатли тажрибаларидан олинган маълумотлар мажмуини ташкил этади.

Юртимизда большевиклар ҳукмронлик қилган вақтлар фалсафа ва социология фанлари бўйича миллатлар ва миллий тилларнинг яқинлашуви мавзусига оид тадқиқотлар олиб борилад эди. (Қаранг: Хоназаров К. Сближение наций и национальных языков.-Тошкент: Фан, 1963). Кўринадикки, ҳам миллий тиллар ҳам миллатларнинг яқинлашуви, албатта, ўрнлашуви ташвиқот объектига айланган эди. Мингқатла шукрки, бундай псевдомафкурага ўз вақтида чек қўйилди. Масаланинг сиёсатлашувига эътиборни кучайтирмасдан, жаҳондаги глобллашув жараёнини бевосита ҳисобга олиб миллий маданиятларни тиллар воситасида яқиндан ўрганиш даври келди. Муаммонинг ҳал этилишига Америкалик олим С.Хантингтон (S.Huntington). "Conflict of Cultures" асарида ўз муносабатини билдирган.

Европа Иттифоқи ва Британия элчихонаси томонидан олиб борилаётган тилларни ўргатиш сиёсатининг устувор вазифаларида ҳамда халқаро лойиҳаларда миллий маданиятларга толерантлик билан қараш ва улардан ўз маданиятларини бойитиш мақсадида фойдаланиш каби масалалар кун тартибига қўйилган. Турли маданиятларда, катта ёки кичик халқ бўлишидан қатъи назар ҳос маданий стереотиплар яратилган. Ижобий қадриятлар таркибида ардоқланадиган маданий меъёрларни танлаш ва тақдим этиш устида махсус тадқиқот ишлари олиб бориш зарур.

Ўрта асрларда маданият ўчоғи бўлган Шарқ ҳозирга келиб муайян маънода Фарбдан ўрнат олишига тўғри келмоқда. Бу борада икки тарафлама ёндашув амалга оширилса маъқул бўлар эди: Шарқ Фарбдан ва Фарб эса Шарқдан тегишли сабоқлар олиши ижобий натижалар бериши муқаррар. (Изоҳ ўрнида: қачонгача "Фарб тажрибаси"га сажда қилишимиз керак? Айрим соҳаларда Фарбга ўрнат бўладиган лисоний/маданий андазаларимиз ҳам йўқ эмас).

Кези келганда шуни ҳам эътироф этиш жоизки, тил ва нутқ масаласи бундан бир аср олдин швецариялик тилшунос Ферденанд Дў Соссюр томонидан узил-кесил илмий ечимини топган эди. (Қувонарлиси шундаки, Соссюрнинг "Умумий тилшунослик курси" асарини атоқли ўзбек тилшуноси, профессор И.К.Мирзаев француз тилидан ўзбек тилига ўтирди. Бўлар экан-ку! Асар ўз таржимонини бир аср кутибди-я! Ибодиллохон домла устоз Соссюрнинг жаҳоншумул воқеага айланган асарини қўлга шарт олди-да, ўз она тилисига "афдариб ташлади". Мутаржимга халқимизнинг миннатдорлиги чексиз).

Соссюр тафаккуридаги нутқ айна маданий стереотипларни ўз ичига олган ижтимоий ҳодисадир. Бу ҳодисанинг мавзуларга ажратиб ўргатиш, метакоммуникантларни когнизант мақомига айлантириш бобида ўзига ҳос инновацион технология бўлади. (Метакоммуникант - у ёки бу тил соҳибининг энди ўрганилаётган тил соҳибига айланиш жараёни ва оқибати. Ўзбек талабаси инглиз, француз, немис, араб, хитой ва бошқа Фарб ва Шарқ тилларини эгаллар экан, ўша тил бўйича метакоммуникант мақомини олади. Она тилида билимлар соҳибни бўлган талаба - когнизант ўрганилаётган ўзга тилда метакогнизантга айланиши мумкин).

Чет тил ўрганувчилар орасида кенг қўлланиладиган терминлардан бири "аккултурация". Бу дегани ҳар қандай тилни янгитдан ўрганиш чоғида шу тил соҳибининг маданиятини ҳам ўзига сингдиришдир. Яна бир терминологияда ифода этадиган бўлсак, аккултурациядан ўтган метакоммуникант/метакогнизант

иккиламчи лисоний/маданий шахсга айланади. Инсон қанча тил ўрганса, унда шунча қўшимча лисоний/маданий шахс намоён бўлади, яъни турфа маданиятлардан огоҳ кимсани "маданиятдош" (шартли ҳолда co-cultured person дейиш мумкин. Термин муаллифники.) калимаси билан "сийласа" бўлади.

Албатта, юқоридаги фикрларни рўёбга чиқишида тилни қай даражада ўрганганлик ҳам роль ўйнайди. Масалан, икки тилда мулоқот қилувчи шахс (билингв-зуллисонан) бирида субординатив, иккинчисида координатив савияда тилни эгаллаган бўлиши мумкин. Иккинчи тил соҳиби (ингл. bilingualism; фр. bilinguisme, diglossie; рус. двуязычие. Шу ўринда "иккитиллилик" терминини таъриф-тавсиф қилишда эҳтиёткорлик талаб қилинади. Сабаб: айрим илмий манбаларда иккитиллиликни "қўштиллилик" сўзи билан алмаштириб, аниқроғи чалкаштириб қўллашмоқда. Ваҳоланки, қўштиллилик биринчи навбатда, оғиздаги нутқий орган бўлмиш тилнинг иккиталигини ифода этади. Бизнингча бундай ҳолат табиий эмас).

Қизиғи шундаки, икки тилли кимсалар бир маданият соҳиби бўлишлари ҳам мумкин. Масалан, ўзбек ва тожик тилларида мулоқот қилувчилар. Назаримизда бундай ҳолатнинг асосий сабаби, биринчидан, қўшничилик, (географик омил) иккинчидан, диндошлик (виждонан мансублик), учинчидан, бир-бирларига қиз бериб/олиш (қариндош-уруғчилик боис), тўртинчидан, ўзбек тилидаги лугат бирликларнинг катта миқдори форс-тожик тилидан ўзлашганлиги (лисоний-маданий фактор) кабилар. Тилларнинг бир биридан "қарз" олиши табиий ҳолдир ва бу жараён мақбул топилади. (Матнхонларга маълумки, ижод аҳли орасида зуллисонан адиблар кўп учрайди. Масалан, Алишер Навоий, Нодирабегим, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Садриддин Айний, Чингиз Айтматов сингари буюк шоир ва ёзувчилар бемалол икки тилда ижод қилишган. Уларни, шубҳасиз, қўшмаданиятли шахслар сирасига киритиш мумкин).

Иккинчи ва бошқа тилларни ўрганишга киришар эканмиз, биринчи навбатда, улар орасидаги ўхшашлик(универсал белги)ларга эътибор қаратишимиз керак. Қолаверса, она тили ва чет тилдаги дифференциал бирликлар ва белгиларни фарқлаб ўргатишга тегишли вақт ва куч сарфлаш ҳамда эҳтимоллий қийинчиликларни олдиндан бартараф этиш талаб этилади. Бунга лингвистик ва лингводидактик муқояса ва талабаларнинг нутқида содир бўладиган хатоларнинг типологиясини яратиш орқали эришилади. Мисолларга мурожаат қиламиз: ўзбекзабон талабалар "эгизак" сўзини рус тилидаги иккита сўзга мос келишини ўрганишда қийинчиликларга дуч келадилар: "близнецы", "двойняшки" (двойня). Бунинг акси ўзбек рус икки тиллигида намоён бўлади: ўрисларда бир сўз сестра, брат, тётя, дядя каби қариндош-уруғчиликни билдирадиган сўзлар ўзбек тилида жуфтлик орқали ифодаланади: опа/сингил, ака/ука, тоға/амаки, хола/амма. Бундай тафовутлар нутқий машқларда махсус ўргатишни тақозо этади.

Худди шундай тадрисий мушкулотларга ўрис тили ўрганувчи англиззабон шахслар ҳам дучор бўлишади. Инглиззабонлар лисоний/маданий ҳаётида ўрис ёки ўзбек тафаккуридаги бир сўз мазмуни планида фарқланадиган бирдан ортиқ сўз орқали ифодаланади. Масалан, туман сўзи инглизчада қалин/сийраклигига қараб fog/mist номинациясини олган. Ёки шаҳар сўзи Англияда кичик (town) катталигига қараб (city) каби сўзлар орқали ифодаланади (Ўзбекистонда сўнгги пайтлар қурилиши авж олдирилган "сити" (city)ларнинг номланиши town билан алмаштирилиши ўринлидир. Бунинг асосий боиси шундаки, ер шарининг кўп миллионли шаҳарларида Chinatown мавжудлигини эслатиш билан кифояланамиз). Яна миол келтирадиган бўлсак, инглизча wood/ forest сўзлари маъно доирасида сезиларли фарқ бор. (wood ҳақиқий ўрмон, forest эса, ўзбек тилидаги тўқай

сўзига тўғри келади).

Ўрис тилини ўрганаётган инглиз миллати вакиллари ҳам бу икки калима қизиқиш ҳосил қилади. Демакки, уларни изоҳлашга эҳтиёж туғилади. Ёки бўлмаса ўзбек тилидаги "кундош" сўзини Фарб вакиллари махсус шарҳлаб берилади. Чунки уларнинг маданиятида ва тафаккурида бундай ғайриодатий тушунча мавжуд эмас. (Йўл-йўлакай айтиб ўтмоқчимизки, жаҳон халқлари турмуш қуриш тартиби бўйича уч гуруҳни ташкил этади. (1) Фарб бир эркакка бир аёл; (2) ислом дунёсида бир эркакка тўрттагача аёл, шунинг учун ҳам кундош калимаси пайдо бўлган; (3) Тинч Океанининг айрим оролларида аёлнинг икки эркак билан бир вақтда турмушда бўлиши юртдошларида таажжуб уйғотмайди. Фақат уларга ном беришда, ярим ҳазил - ярим чин "эрдош" сўзини қўллаш мумкин). Яна ўзга лисоний/маданий ҳодисаларга мисол: ёзма адабиёти яратилмаган баъзи халқларда "қариндош-уруғчилик"ни номлаш, таъбир жоиз бўлса, тафсилий равишда масалан, нечта фарзанди бўлса шуларнинг ҳар бирини тўнғич, ўртанча, кенжага ўхшаган ҳар бирини алоҳида-алоҳида ном билан ифодалайдилар. Яна қўшимча мисол: индонезия тилида мурожаат қилувчи нотик судара-судара (жаноб-лар) каби бир сўзнинг иккиланган ҳолатини қабул қилишган. Кўп тилларда иккиланган ундош ёки унли бор, бироқ сўзларнинг иккиланганлиги бизга маълум бўлган тилларда учрамайди.

Инглиз ва ўзбек тилларини қиёсий ўрганиш муайян синтактик қийинчиликлар ҳам мавжудлигини кўрсатади: инглиззабон коммуникант ўз нутқида бир марта инкорни ишлатади, ўзбекзабон эса икки инкорли (double negation) категория ҳам қўллайди: мен бу ерда ҳеч қачон бўлмаганман. I never have been here. Бундай single negation қўлланадиган жумлалар метакогнизант нутқининг ҳар қадамида учрайди.

Тилларни лингвомамлакатшунослик /лингвомаданиятшунослик / умумфилологик нуқтаи назаридан таҳлил қилганда бир-биридан қизиқ ҳолатларга дуч келинади. Масалан, сомий (семит) тилида бир ўзакдан турли туман сўз туркумлари ясалиши қоида тусига кирган. Бу ҳақда буюк рус мутафаккири Николай Гаврилович Чернишевский "ҳмд" (ҳамду-мақтов) ўзагидан бир қанча сўзлар: аҳмад, маҳмуд, ҳамид, муҳаммад ва.ҳ.к. ҳосил бўлиши ҳақида 1938-йил чоп этилган унинг танланган асарлари 8-жилди саҳифаларида ўқиймиз. Мазкур ҳодисага яна бир мисол: 1949-йил Филадельфия(АҚШ)да чоп этилган филолог Prokoschnинг тилшуносликка бағишланган асарида "қтл" ўзагидан қатала (ўлдирмоқ), қотил (ўлдирувчи) каби мисоллар келтирилган. Ўзбек тилида арабчадан ўзлашган бирлик ва кўпликдаги сўзлар халқимиз нутқида қўшиб айтилиши тилимиз соҳиблари учун ажабланарли эмас, бироқ араблисонлар учун таажжуб уйғотади: сир-асрор, расм-русум, шарт-шароит, хабар-ахбор, ҳақ-ҳуқуқ. Демак, сомий тиллари соҳибларининг лисоний/маданий анъаналари ҳақида маълумотлар келтирилди.

Жамият ҳаётида содир бўладиган воқеа-ҳодисаларни номлаш учун янгидан-янги неологизмлар топилади. Улар ўзга тиллардан олиниши ва она тили материалида ҳосил қилиниши мумкин. Мустақиллик даврида бозор иқтисодиёти тушунчасини кириб келиши туфайли уни ифодалайдиган терминологик лексемалар гуруҳи ҳам ўзбек тили луғат "дарвоза"сидан кириб келди. Қўштирноқдаги сўзни қўллашимиздан муддао, тилнинг лексик сатҳ(ярус)и очиқ система эканлигини яна бир тасдиқлашдир.

Кейинги ўн йилликларда ўзбекзабонлар кундалик нутқида қўлланаётган marketing, supermarket, shop, sponsor, corruption, monopoly, oligarch сингари юзлаб инглизча бозорий сўзларни мисол тариқасида айтиш мумкин. Бундан ташқари инсон тафаккурини ажаблантирадиган "маҳаллий лингвомасаллиқ"лар ёрдамида

ифодаланадиган ҳодисаларни халқимиз ҳазиломуз терминологияларда бот-бот эслаб юришибди. Гап айрим мансабдорларнинг кеча-ю кундузги маъмурий фаолиятида кузатиладиган амаллар қатори ҳақида бормоқда. Айрим мисолларга мурожаат қиламиз: уронғич, сўконғич, тепонғич, сузонғич, қопонғич, бўкиронғич, бақиронғичга ўхшаш сўзлар халқ луғатини "бойитиб" бормоқда. Ҳазил ўрнида айтилиқ: сўзлар билан бир қаторда -нғич суффиксини кашф этган замонавий мулозимларни шарафлаш эмас, балки уларга нисбатан нафратомуз туйғуларни уйғотган ва уларни бу қилмишларидан қайтарган маъқул.

Ёзилган сатрларда асосан лисоний/маданий ҳодисаларни вербал мисоллар орқали таъриф-тавсифлашга баҳолиқудрат ҳаракат қилдик. Психологларнинг таърифига кўра, нутқ аталмиш ижтимоий категория вербалдир (А.В.Петровский. Общая психология; ўзбекча нашри-Тошкент,1974да "Ўқитувчи" нашриётида таржима варианты чоп этилган). Оддийроқ тушунтирганимизда, нутқ сўзлар ёрдамида шакллантирилади. Кўшимча қилайлик: тафаккурдаги тушунчалар, сўзлар ёрдамида шаклланиши ва тегишли лексик бирликнинг товуш ва график шакллари ҳамда маъноси хотирада сақланиши илмий исботланган.

Энди, визуал ёки хатти-ҳаракатлар (gestures, body language) ёрдамида ўз ифодасини топадиган лисоний/маданий намуналарни мухтасар таҳлил қилишга киришамиз. Билъакс, фақат вербал (сўзлар ёрдамида) мавзунини баён этиш бир томонлама ёндашув бўлар эди. Ушбу кемтикни тўлдириш ниятида тил соҳибларининг хатти-ҳаракатлари билан намоиш этиладиган ҳодисалардан ҳам баъзи мисоллар келтирамиз:

АҚШда халқ гавжум бўладиган жойларда, масалан, супермаркетларда бири-бирини туртиб юбориш оддий ҳолат сифатида баҳоланади. Ўзим гувоҳи бўлган бир воқеа эсимга тушди: дўконда кўпчилик ҳаракати шароитида одамлар бири-бирига ноҳосдан тегиб кетиши ҳеч гап эмас. Шунда маҳаллий аҳоли вакили туртиб юборган бошқа кишидан узр сўрайди. Биз каби ажнабийлар учун бу ҳар доим ҳам тушунарли эмас. Чунки у кимса ҳам туртилди, маънавий зарар кўрди, бироқ у туртган одамдан узр сўрамоқда. Юзаки қараганда тушуниш қийинроқ ҳолат. Аслида АҚШ фуқаросининг зеҳниятида "шу ерда мен бўлмасам эди, иккаламиз тўқнашмаган бўлар эдик". Ўзбекистон муҳитига солиштирганда туртувчини туртилган одам ҳақоратомуз сўзлар билан айблаши ҳеч гап эмас. Ҳар иккаласи миллий маданиятлар кўзгусидаги кичик лавҳа.

Вашингтон(Washington, D.C.)дан Тошкентга телефон қилиш зарурияти туғилди. Отелдаги телефон рақамлари рўйхати кўрсатилган китобни очиб халқаро телефон операторига қўнғироқ қилдим. Нариги томондан шундай овоз келди: "Thank you!" "Just a minute"! Биз томондан борганлар учун бу ғайритабиий туғилади. "Нима учун мен иш буюряпман у раҳмат айтмоқда". "Дўппини олиб қўйиб" ўйлаб кўрсам, оператор "сиз телефон қилганингиз оқибатида мен маош оладиган хизматдаман", деган фикрда у мени раҳматларга "буркаётган" экан. Мана шундай вербал ва визуал стереотипларни ривожланган Фарб ҳаётидан кўплаб келтириш мумкин (эслатма: Кўшма Штатларда Жорж Вашингтон хотирасини абадийлаштириш яна бир жой номи билан аталганлиги, мамлакатнинг Тинч окени томонида жойлашган штат, унинг пойтахти Сиэтл (Seattle),Тошкент билан биродарлашган шаҳар -инглиз тилида опасингиллашган (sisters cities) дейилади.

Тили ўрганилаётган мамлакат ҳақидаги талабалар билиши керак бўлган айрим лисоний/маданий парчаларни келтирдик. Икки халқ орасида бир-биридан ҳол-аҳвол сўрашнинг миллий хусусиятларига тўхталмасликнинг иложи йўқ. Тасаввур қилинг Америкалик меҳмонни уйга таклиф қилдингиз. У билан мулоқотни бошлашда, албатта, расмий салом-алик жумлаларини алмашиш фурсатига эътибор

берайлик. Мабодо, мезбон томонидан келин яхшими, соғлигингиз қалай каби жумлалардан бошласангиз меҳмон ҳайратга тушади. Чунки у соғлиғим кўринишимдан ёмонмикин деган фикрга чўмади, иккинчидан келинни, менинг хотинимни танийсизми деган контур савол беради. Ўзбек учун айтилган мулозимий гаплар шамолда чиқарган сас билан бир хил мақомга эга. Мана шундай лисоний/маданий "тўқнашув"ни олдини олиш учун инглизча муомала воситаларини қўллаш ўринли бўлади: Glad to see you; How are you; Welcome! ва.х.к.

Навбатдаги маданий қолиплардан бири АҚШда болаларни уриш мутлақ тақиқланади. Агар боласини урганлиги қўшнига маълум бўлса, полиция чақирилади ва фарзандни ота-онасидан олиб қўйишгача борилади. Буни АҚШ келгиндилари (Anglo-Saxons, Afro-Americans ва бошқа қитъалар вакиллари) маҳаллий халқ(абореген)лардан ўрганганликлари тарихий-лингвомаданий фактдир.

Body language - маданий андазаларидан яна бирини эслаб ўтмоқчимиз. Стол/хонтахта атрофида овқатланиб ўтирган хонадон аъзоларининг баъзи номаданий хислатларини айтмоқчимиз. Масала шундаки, овқатланиш пайтида тишни бемалол ковлаш одатимизга айланганлигини кўп кузатамиз. Фарб тамаддуни вакиллари бундай одобсизлик белгисига танқидий кўз билан қарашади ва тўғри қилишади. Дастурхондаги вилка, қошиқлар масаласида гапирмасак ҳам бўлади. Яна бир карра эслатмоқчимизки, фақат Фарб тартиботи идеал демоқчи эмасмиз, айти пайтда улардан ҳам ўрганишимиз ва бизлардан ҳам лингвомаданий сабоқ олишлари ҳақида маслаҳатлашмоқдамиз.

Тил ўрганиш/ўргатиш жараёнида метакоммуникантнинг маданий салоҳияти(менталитети)га ҳам эътиборни қаратиш масаласида фикр юритмоқчимиз. АҚШ ва Россия маданий ҳаётида кузатиладиган айрим ижтимоий ҳолатларга диққатни қаратамиз. АҚШ пойтахтидаги "Washington post" газетаси мухарририятига туташ Иттифоқ даврида советлар элчихонаси жойлашган бинонинг рўпарасидаги жой Sakharov Plaza (Сахаров майдони) номи билан юритилган. Шу ҳодисанинг ўзи маданий стереотип сифатида қаралади. Россиянинг муҳолифатида фаолият кўрсатган Борис Немцов фожеали ўлиmidан сўнг унинг номи Берлиндаги Россия Федерацияси элчихонаси жойлашган кўчага қўйилди. Бу икки мисолдан аён бўладики, шахсларнинг хотирасини абадийлаштириш ҳам тил воситасида маданият ҳодисаси сифатида амалга оширилади.

Халқаро миқёсда турли миллатларга доир маълумотлар тилда ўз тажассумини топади. Шарқий Туркистон(Уйғуристон)да 1949 - йилгача бир муддат ҳукуматни бошқарган ўзбек алломаси маршал Алихонтўра Соғуний қатор китобларга муаллифлик қилар экан, янгидан-янги лисоний/маданий ахборотни тарқатишга муваффақ бўлган. У кишининг қаламига мансуб "Тарихий Муҳаммадий" асарида "Аврашалайм" сўзига таъриф берилган. Араб лисонда пайғамбарлар бешиги (улар шу шаҳардан меърожга кўтарилган) "Қуддус", Оврупа тилларида "Иерусалим" ёки "Жерусалим" номлари билан айтиб келинадиган дунёнинг Ислон, Христиан ва Иудаизм динларининг пайдо бўлган жойи ҳақида сўз бормоқда. (Мазкур динлар вакиллари кейинчалик масжид, черков ва синагогларга бориб ягона Оллоҳга ибодат қилишадилар).

Қувонарли бир фактга эътибор қаратмаслигимиз мумкин эмас, у ҳам бўлса, атоқли, германист, марҳум Ў.Қ.Юсупов (Б.Менглиев билан ҳамкорликда) "The Modern Uzbek Language" (Ҳозирги замон ўзбек тили) асарини яратди. Ушбу китоб маълумотларидан Ўзбекистон аҳолисидан ташқари кўпсонли инглиззабон халқлар бохабар бўлишганида муаллифнинг шаънига илиқ муносабат уйғонишига ишонамиз. Шуни ҳам таъкидлаймизки, ўзбекларнинг лисоний/маданий тафаккур бисотидан турли минтақа вакиллари хабардор бўлишади (Ўткир Қурбоновичнинг

илмий меросларидан баҳраманд бўлган ўзбек ва бошқа миллат вакиллари у кишини ҳамиша эслайди).

Лисоний/маданий жабҳада хизмати синган улкан сиймолар ўта савобли юмушга ҳиссадордирлар. Шоирларимизнинг етук асарларини мутолаа қилганимизда сўзлари билан ифода қилган маданий стереотиплар таълимий ва тарбиявий аҳамиятга эга. Маданиятдан йироқ айрим кимсалар ўзининг эмас, аجدодлари ютуқлари билан ўта димоғдорликка берилади. Бундайларга қарши зукко классик шоиримиз Бобораҳим Машраб шундай деган эди: "Сайидсан, хўжасан, зинҳор мағрури насаб бўлма". Шоирнинг ушбу сатрларни ўз ичига олган мумтоз шеърда гўзал сўзлар билан маданиятимизга путур етказувчиларни "жилов"лаш учун тилимиз дурдоналаридан самарали фойдаланган. Муаллиф демоқчики, ҳаётинг даврида ўзинг бажарган ишлар билан ном қолдиргин, ота-боболарники нафақат сеники, балки миллатдошларингники ҳамдир. Машрабнамо фикрларни ундан анча олдин ўтган буюк Жалолиддин Румий ҳазратларининг қуйидаги сатрларидан ҳам уқиб олиш мумкин: "Агар кўнглинг бир бор бўлинган бўлса, ўқиганинг намоз эмас". Мана бундай даҳо ғояларни ўрганиш тил воситасида ифодаланган маданий стереотипларга меҳринг ошади.

Тиллар ва маданиятларни қиёслаш миллат намоёндаларига фойда келтиради. Инглиз тилининг Америка вариантида ўта тез гапириш одат тусига кирган. Устига-устак ёзувда ҳам, оғзаки нутқда ҳам қисқартмаларга кўп ўрин берилади. Буни синчиклаб ўрганиш қуйидаги хулосалар чиқаришга имкон беради: (1) Америка турмуш тарзи - фаровон яшаш муҳитини сабаб қилиш мумкин; (2) АҚШ халқининг маданий салоҳияти, кўнгли очиқлиги, киришимлилиги таъсир этади; (3) Америкалик гапирадиганини тез-тез айтиб, узоқ "гап сотмас"дан, вақтининг аксарият қисмини меҳнатга бағишлайди. Улардаги кенг тарқалган нақл: "Time is money" куруқ гап эмас, балки амалий фаолиятга татбиқ этилган фазилатдир, қисқаси кўп гап эшшакка юк мақоли ҳам бежиз айтилмаган; (4) меҳнаткаш халқ кунбай ишлаши мумкин, соатбай ҳам ишлашга рухсат берилади. Иккинчи гуруҳдагилар қўшимча ҳар соатига ҳақ олишади.

Лисоний ва маданий масалада мулоҳаза юритиш бу соҳанинг "теша тегмаган" жиҳатларигача таҳлил қилишни тақозо этади. Прага лингвистик тўғарагининг етакчи вакиллари билан бири ҳамда умрининг катта қисмини Америкада ўтказган йирик тилшунос Роман Якобсон фикрларига қулоқ соламиз. Чақалоқ ёшидаги бола она тилиси ёки миллатидан қатъий назар ўз гувраниш(гўдакона овоз чиқариш, рус. младенческий лепет)ларида ўхшаш товушлардан иборат овоз чиқаради: "ма-ма", "мам-ма" ва.ҳ.к. Ёши улғайган сари она тилиси сўзлари асосида тафаккури шаклланиб боради ва ўзга тилларни ўргана бошлаганда биринчи тилдаги тушунчаларни товуш ёки график шаклдаги янги сўзлар ёрдамида ифодалашни ўрганиб боради.

Тил ва маданият ҳақида сўз кетганда бир қатор буюк аждодларимиз ҳаёти ва фаолиятдан мисолларга мурожаат қилиш мумкин. Ўтган асрда ўзбек маърифатпарварларининг етакчиларидан бири Маҳмудхўжа Беҳбудий хазратлари адиб сифатида ҳам қалам тебратган ва "Падаркуш" драматик асарини яратган. Жамиятда ўз отаси(падари)ни ўлдирган фарзанд ҳақида фожеавий маълумотлар баён этилади. Ушбу лисоний/маданий тушунчани эслашимизга сабаб, Беҳбудий ҳаёт бўлганларида, балки "фарзандкуш" ҳақида ҳам асар ёзган бўлармиди!

Яна бир даҳо ўтмишдошларимиздан А.Навоийнинг замондоши Камолиддин Беҳзод бадиий асарларга кўпдан-кўп миниатюралар чизган. Ўша давр ёрқинларига кўра, мусаввирнинг миниатюралари ва бошқа жанрдаги расмлари гўё сўзлаётгандек, инсон билан мулоқот қилгандай туюлар экан. Лисоний/маданий ҳодисанинг визуал

турига баҳо берилмоқда. (Ислом динида гўё расм чизиш таъқиқ этилган бўлсада, яъни одам боласининг суратини акс эттириш гуноҳ ҳисоблансада, олти аср аввал миниатюрachi бобокалонимиз Моварауннаҳр ҳукмдори шоҳ ва шоир Муҳаммад Шайбонийхон суратини ҳам тарих учун чизиб қолдирган).

Лингводидактикада тил ва маданиятни яхлит ўргатиш, юқорида айтилганидек, ҳозирги замон талабларига тўлиқ мос келади. Имкон қадар лисоний таълимда тил соҳибларининг ижобий маданий қолипларини ёнма-ён ўрганиб бориш масаласи долзарблик ва устуворлик касб этмоқда. Мавзунини яқунлаш учун хулоса ўрнида баъзи таклиф-мулоҳазаларимизни ўртага ташламоқчимиз:

- мактабгача таълим муассасаларидан тортиб, бошланғич, ўрта, ўрта махсус ва олий таълимгача ҳар қандай тилни, жумладан она тилини, иккинчи ва чет тилни ўргатиш жараёнида лисоний ва маданий таълим дастурларини қайта кўриб чиқиш ва дастурий талаблар доирасига, албатта, ўрганилаётган тилдаги маданий стереотипларни қўшиш айтиш муддао бўлар эди (шу ўринда "иккинчи тил" терминининг замонавий талқинига тўхталмоқчимиз: мабодо лисоний шароитда у ёки бу чет тил ўрганилса, уни "иккинчи" аниқловчиси билан қўшиб айтган маъқулроқ. Масалан, ўзбек талаба Америкада инглиз тилини ўрганиши унинг учун она тилидан кейинги иккинчи тил ҳисобланади. Маҳаллий шароитда инглиз тилини ўрганганда уни чет тил номи билан юритилади);

- тил ва маданиятни мувозий тарзда бирваракайига ўргатиш методикасини ёритишда лингвомаданиятшунослик ва маданиятшунослик (рус. Культурология; eng. Culturology) фанларини таълим муассасасининг ўқув режасига киритиш тавсия этилади;

- ўрганилаётган тилдаги ўзга миллат қадриятларини ўзлаштириш бобида бирёқламаликка йўл қўймаслик ва умумбашарий қадриятларга тегишли маълумотларни танлаш ва тақдим этиш мақсадга мувофиқ. Буни халқаро терминологияда global (глобал-умумбашарий) инсоний қадриятларни ўрганиш нақадар глобализация назарияси ва амалиётга мос келишини эслатмоқчимиз. Яна бир қадриятлар турини интернационал терминологияда "local" (муайян жойга хос, маҳаллий) сўзини тавсия этишда эҳтиёткорлик зарур бўлади, яъни муайян минтақада мақбул топилган маданий стереотипларни синчиклаб танлаш ва тақдим этиш маъқул деб биламиз;

- она тилимиз материалида ҳосил қилинадиган маданий андозалар билан чет тилдагилар ҳамоҳанг келиши, бир-бирини инкор этмаслигига эришиш лозим, чунки "нариги" метамаданий стереотип ижобий тушунча касб этиши ва она тили маданий ҳаётига зид келмаслиги керак;

- айтиб ўтилган ва келгусида амалга ошириладиган лингвомаданий тадбирларни кенг маънода ташвиқ ва тарғиб қиладиган махсус ўқув-тарбиявий таъминот яратилиши талаб этилади. Зеро, махсус қўлланмалар, луғатлар, илмий монографиялар тайёрлаш ва чоп этиш ва таълим жараёнига жорий қилиш зарурияти туғилади. Мазкур масалада буюк бобокалонимиз Маҳмуд Қошғарийнинг "Девоний луғатит турк" номли ноёб, бебаҳо лексикографик асаридаги маданий ёндашувга қойил қолмасликка иложимиз йўқ. (Қошғарий туфайли биз туркий турғун сўз бирикмаларини минг йиллар оша лисоний/маданий бойлик сифатида турғун сўз бирикмаларини келажак авлодларига етказган. У ердаги мақол/матал/афоризм ва бошқа идиоматик воситалар ҳозирда ҳам таълим-тарбияда улкан роль ўйнамоқда).

Мухтасар айтганда ўқув муассасаларида бериладиган таҳсил лингвистик ёки оддий лисоний бирликлар бўлиб қолмасдан, уларга маданий йўналиш(колорит) бериш давримиз талабидир. Шунда маданиятлар қоришуви ва қадриятлар ҳамоҳанглигини таъминлашга улкан ҳисса қўшилади.

Ноанъанавий хотима: Мақола мутолаасига "бел боғлаган" матнхонларга ҳуш кайфият тилаган ҳолда, даҳо сиймолар шаънига мана бундай сатрларни илова қилишни жоиз деб топдик:

*Чин буюклар руҳини шод этмоқ,-
Авлодлар кўнглини обод этмоқ.*